

“İrəvan xalçalarında ilmələrin rəqsi”

Əsrlərin o üzündə adi kənd daxmalarında yaranan və tədricən incəsənətin ən mühüm növlərindən birinə çevrilən xalçaçılıq sənəti zənginliyi ilə seçilir. Qızların, gəlinlərin arzu ifadəsi, sabaha “məktub”ları olan bu zərif matahlar hər zamankı kimi, bu gün də göz-könül oxşayır. Təsadüfi deyil ki, Nizami Kino Mərkəzində “İrəvan xalçalarında ilmələrin rəqsi” bədii-sənədli filminin təqdimat mərasimi hər kəsi yetərcə duyğulandırdı.

Mərasimdən əvvəl foyedə təşkil edilmiş maraqlı sərgi ilə tanışlıq oldu. Sonra “Qeyd – Sosial Maarifləndirmə” İctimai Birliyinin baş katibi Aysel Tahirova layihənin İrəvan xalçaçılıq məktəbinin qorunması və tanıtılması baxımından önəmini vurğuladı. Əsas məqsədin İrəvan xalçaçılıq ənənələrinin qorunması, xalçalar üzərində əks olunan milli-mədəni dəyərlərin gələcək nəsillərə çatdırılması və bu sahəyə olan marağın artırılması olduğunu bildirdi.

Filmdən öncə çıxış edən Milli Məclis sədrinin müavini Musa Qasımlı İrəvanın tarixindən və Azərbaycan üçün onun irsinin öyrənilməsinin vacibliyindən danışdı: “Bizim millət dünya mədəniyyəti yarada bilən xalqdır. Hər millət bu gücə sahib deyil. Azərbaycan mədəniyyətinin beşiklərindən biri İrəvandır. Bu səbəbdən bu irsin öyrənilməsi Azərbaycan üçün həm sosial, həm də iqtisadi baxımdan önəmlidir. Bu kimi layihələr erməni saxtakarlıqlarına qarşı mübarizədə də mühüm rol oynayır”.

...Bir müddət öncə erməni xalçasatanın bu sənətin Zəngəzur qoluna aid nümunəsini Amerika bazarında öz ulu nənəsinin əl işi kimi sırımaq istədiyi barədə məlumata rast gəldim. Əsas ornament qartal olan həmin xalçanın şəklində verilməmişdi. Saxtakar tacirin cəfəngiyyatında qartal qanadlı günəşin və guya, Urartu tanrısı Çaldın təsviri kimi təqdim olunmuş. Bunu görən bir soydaşımız “Arsax-Sünik məktəbi” örnəyi kimi sıranan mənimsəmə malını baha qiymətə alaraq, əslində, Zəngəzur xalçası olduğunu söyləyib və haramzadə erməniyi ifşa edib.

Bu kimi hallar çoxdur və hətta bəynəlxalq sərgilərdə, muzeylərdə, kolleksiyalarda da mədəni irs nümunələrimiz erməni məhsulu kimi az tanıtılmayıb. Hay lobbisi Qarabağın işğalı dövründə bu sahədə daha da “qızıışmışdı”. Yaxşı ki, 2010-cu ildə Azərbaycan xalçaları Şərq xalçaçılıq sənətinin bir qolu kimi UNESCO-nun “Qeyri-maddi Mədəni İrs” siyahısına salınıb. Bu sənət nümunələrimiz daha “İran xalçası”, “Qafqaz xalçası” və digər qondarma adlarla elə də çox təqdim olunmur.

Milli xalçaçılıq sənətinin İrəvan qoluna aid bənzərsiz ornament və ilmələrin sirli dünyasını sərgiləyən filmin kadrları bir-birini əvəz etdikcə mədəni irsimizin sorağının çox uzaq əsrlərdən gəldiyinin bir daha şahidi olduq. Gözlərimiz ötündə qədim İrəvanın coğrafi, etnik, mədəni özəlliyi canlandı. Ulu türk-oğuz tayfalarının yaşadığı mahallar, bu ərazilərin böyük bir qismini erməni vandalalarının məhv etdiyi tarixi abidələri – qala, saray, istehkam qalıqları, karvansaralar, körpülər, qəbirüstü sərđabələr, eləcə də at, qoç heykəlləri, məbəd, kilsə, məscid, pir və ocaqlar xatırlandı. Əzəli-əbədi yurd yerlərimizin aborigen əhalisinin dünya duyumundan soraq verən mədəni irsimizlə, xalçaçılığın mifik görüşləri – mifoloji quşlar, semantik

elementlərlə yenidən qürur duyduq.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Qərbi Azərbaycan mahallarında yaşayan azərbaycanlı-türk xanımlar əsrlər boyu həm xovlu, həm də xovsuz texnika əsasında xalça və xalça məmulatları toxuyublar. Xalça sənətinin ibtidai dövrü olan ilk mərhələdə dəvə və qoyun yunundan, pambıqdan toxunan bəzək-siz, saya yerlikli palazlar və cecimlər ərsəyə gəlib. Həm texniki, həm də bədii cəhətdən nisbətən təkmilləşmə duyulan 2-ci mərhələdə sadə keçirtmə, dolama texnikası ilə yundan, pambıqdan, bəzən də ipəkdən toxunan kilimlər yaranıb. İrəvan dəst-xəttində kilimlərin üzərində romb, üçbucaq və trapesşəkilli naxışlar, ornamentlər öz əksini tapıb. Sonrakı dövr vərni (ipək və yun), şəddə (yun, ipək, pambıq), zili (yun, pambıq, ipək), ladı (yun və pambıq) kimi xovsuz xalça məmulatları ilə səciyyələnib. İrəvan şəddələri və vərniləri, əsasən, maldarlıqla məşğul olan əhalinin məişətində geniş istifadə edilirdi. Vərnilər şahmat damaları fonunda iri əjdaha təsvirlərindən ibarət olurdu. Qərbi Azərbaycan zililərinin bəzilərinin yerliyi palaz texnikası – sadə keçirtmə üsulu ilə naxışlanıb. Xalçaçılıq sənətinin bu mərhələsi, eyni zamanda, xovsuz məişət əşyalarının yaranması ilə də yadda qalıb. Məfrəş, xurcun, heybə, çuval,

çul, yüküzü, sicim, çatı və s. kimi məişət əşyaları yaranıb.

Filmin kadrlarını elə heyranlıqla izlədik ki, bu mövzu sözün əsl mənasında, gözümüzü-könlümüzü məşğul etdi. Evə qayıdınca, müxtəlif mənbələrdən Qərbi Azərbaycan xalçaçılığı ilə bağlı məlumatlara nəzər saldıq. Öyrəndik ki, Ağbaba və Şörəyel mahalları

ərazisində toxunmuş xalça məmulatları bu ərazinin təbiətindən irəli gələn çalərləri ilə bircə, kompozisiya quruluşuna görə Qazax-Borçalı xalça qrupunun nümunələrinə yaxındır. Bu xalçalar ağır çəkisi, hündür xovu, yumşaq və parlaq yunu ilə seçilir. Lorü və Pəmbək mahallarında toxunmuş xalçalar təbii rənglərlə məxsusi çalərlər qazanıb. Naxışları bədii sənətkarlığın mürəkkəb nümunəsi hesab olunub. Göyçədə yaşayan soydaşlarımızın toxuduğu xalçalar isə kompozisiya quruluşuna görə Qarabağ və Gəncə xalça qrupuna yaxındır. Tarixən naxışları yaddaşında yaşadan, onu sevgi ilə əriş-ərgaclı ilmələrə köçürən toxucular Göyçə xalçalarına gözəllik bəxş ediblər. İrəvanla coğrafi yaxınlığı Zəngibasar bölgəsinin mədəni mühitinin formalaşmasına öz təsirini göstərib. Bölgənin Arbat, Aşağı Necilli, Qaraqışlaq, Dəmirçi, Zəngilər, Zəhmət, Rəncbər, Uluxanlı, Hacı Elləz, Şorlu kimi ellərində toxunan xalçalar öz incəliyi, zərifliyi ilə seçilib. Zəngəzur mahalının xalçaçılıq vərdisləri isə daha çox Qarabağ qrupunun ənənələrinə yaxındır. Buna səbəb Zəngəzurun tarixən Qarabağ xanlığı və burada yaşayan əhali ilə mədəni, iqtisadi yaxınlığı olub. Bu anlamda Zəngəzuru Qarabağdan ayırmaq mümkün deyil. Avropanın bir çox tarixi mənbələrində “Zaqafqaziyanın İsveçrəsi” adlandırılan Dərələyəz mahalının da Azərbaycanın xalçaçılıq sənətinin beşiklərindən biri olduğuna əminliyimiz daha da gücləndi.

Beləliklə, sənədli filmdən aldığımız təəsüratlar və mənbələrdən öyrəndiklərimiz İrəvan qrupu xalçalarının Azərbaycan dekorativ sənətinin ayrılmaz tərkib hissəsi, tarixi keçmişimizin əvəzsiz yadigarı olduğunu bir daha təsdiq elədi.

Ə.ƏLİYEV
XQ